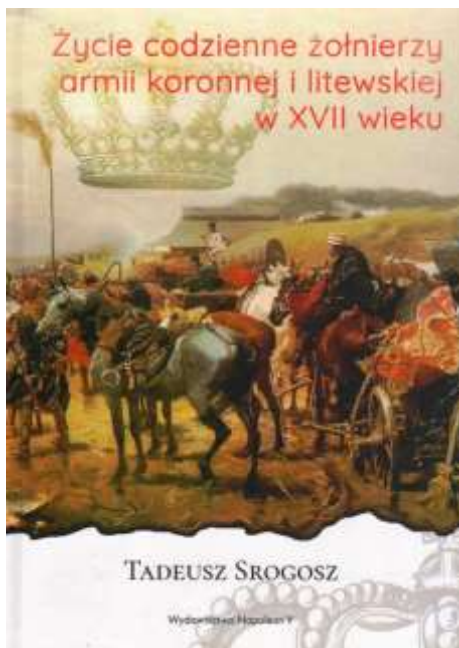

ВІДГУКИ, ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

«ТОГО ЖИТТЯ Є ПРИСТОЙНЕ ХТО СЛУЖИТЬ У ВІЙСЬКУ І ПИЛЬНУЄ ВОЙНУ» – ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ КОРОННОЇ ТА ЛИТОВСЬКОЇ АРМІЇ У РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ В XVII СТ.

Srogosz T. *Życie codzienne żołnierzy armii koronnej i litewskiej w XVII wieku.*

Oświęcim: Napoleon V, 2018. 302 s.

Робота професора історико-філологічного факультету Гуманітарно-природничого університету ім. Яна Дугоша в Ченстохові (Польща), доктора габілітованого Тадеуша Срогоша вийшла в престижному і потужному польському видавництві “Napoleon V”. Видавництво спеціалізується виключно на публікації воєнно-історичної літератури, в тому числі класичних історіографічних позицій з предмету. Про подібну інституцію фахівцям із пострадянській країні залишається лише мріяти. Серед недавніх бестселерів “Napoleon V” варто згадати вперше перекладені на слов’янські мови програмні тексти основоположників так званої «нової воєнної історії»: «Іспанську дорогу» Джеффри Паркера (Parker G. *Armia Flandrii i Hiszpańska Droga 1567-1659. Przyczyny hiszpańskich zwycięstw i porażek w Niderlandach.* – Oświęcim, 2016) присвячену кампаніям іспанських Габсбургів в Нідерландах в XVI - XVII ст. та «Лице битви» - дослідження трьох «архетипічних» битв західної історії: Азенкуру (1415), Ватерлоо (1814) та Сомми (1916), авторства британського воєнного антрополога Джона Кігана (Keegan J. *Oblicze bitwy. Studium nad bitwami pod Azincourt, Waterloo i nad Somą.* – Oświęcim, 2019). «Нова воєнна історія» це течія мілітарних студій що зародилася на Заході в 1960 рр. і не втратила популярності дотепер. Її представники прикладали зусилля не до творення формальних «батальних нарацій» але до дослідження економічного, соціального,

логістичного, демографічного, культурного підґрунтя війни.

Власне в парадигмі «нової воєнної історії», написана рецензована праця. Це не перший доробок автора на тему соціальної історії війська ранньомодерної Речі Посполитої. В 2014 р. вийшла його робота «Вояк свавільний. З історії звичаїв в армії коронної в XVII ст.» (Srogosz T. *Żołnierz swawolny. Z dziejów obyczajów armii koronnej w XVII wieku.* – Warszawa, 2010) де увагу акцентовано на дисциплінарних та кримінальних порушеннях в польсько-литовському війську.

Автор довго йшов до реалізації проекту дослідження повсякденного життя війська Речі Посполитої у XVII ст. Задуманий у 1987 р. як колективна публікація разом з Мирославом Нагельським, Пшемиславом Гавронем та іншими, тоді він був відхилений видавничою радою польського Державного Видавничого Інституту з приводу «занадто молодого віку авторів». Останні зараз, до речі, є авторитетними воєнними істориками із світовим ім’ям. Як пише автор, кілька років тому він з колегами повернулися до цієї ідеї, проте проект знову спинила негативна рецензія, тему оцінили як занадто загальну, а тому її знову довелося відкласти. Ця ситуація красномовно ілюструє певну консервативність воєнно-історичної науки в сучасній Польщі, адже дослідження мілітарної культури та військового повсякдення є респектабельним науковим напрямком на Заході щонайпізніше від 1970-тих рр., а з синтетичних, узагальнюючих праць на згадані теми можна укласти чималу бібліотеку. Тому наполегливість та послідовність професора Срогоша, який врешті зреалізував давно задуманий проект персонально, заслуговує якнайщирішої поваги та похвали.

Праця ґрунтується на комплексній джерельній базі, основу якої складає документальний (реєстри окремих військових підрозділів, документи королівського військового скарбу, судові акти, тощо), нараційний матеріал та аналітичні твори (хроніки, реляції, воєнні трактати), поглиблено опрацьований солідний комплекс вояцьких щоденників та мемуарів XVII ст. На мою думку куди більшої уваги вартують візуальні та речові джерела доби, величезний масив котрих зберігся як в польських так і світових музейних колекціях (як то баталістика, картографія, артефакти озброєння, побутових знарядь та начиння, одяга), широке використання котрих є неодмінною вимогою досучасних студій з історії повсякдення. Натомість автор речовий матеріал зігнував чи не повністю, а візуальним (у роботі використано 25 зображень XVI – XX ст, що справляють враження випадкового відбору) користується виключно як ілюстраціями до тексту. Хочеться вірити, що у подальших дослідженнях автор розширить джерельну базу за рахунок візуального та речового матеріалу.

Професор Тадеуш Срогош притримується тої думки що мікроісторична методологія може скорелювати традиційну міфотворчу візію війська Речі Посполитої як суб’єкта безумовно героїчних намірів та діянь у

захисті батьківщини і свободи від зовнішніх та внутрішніх ворогів. Автор структурував матеріал згідно класичних підходів до вивчення історії повсякдення з поправками на специфіку теми.

В окремих розділах автор аналізує:

1. *Мотивації вступу на воєнну службу*. На його думку серед «новобранців» переважали наміри покращити матеріальне та соціальне становище, проте актуальними були і політичні та етичні мотивації до ствердження рицарських чеснот чи оборони держави та країни. 2. *Ієрархію та субординацію у війську*, котра відтворювала становий устрій суспільства у Речі Посполитій ранньомодерної доби. 3. *Матеріальне становище вояків*, котре, м'яко кажучи, ніколи не було блискучим через регулярні затримки королівським скарбом виплат військовим. Останні, часто не без успіху, намагалися компенсувати державні борги конфіскаціями, військовою здобиччю, а іноді і відвертим грабунком. 4. *Умови побуту і харчування*, котрі в річпосполитському війську не відбігали радикально від загальноєвропейських. 5. *Воєнну моду*, для котрої було характерне поєднання місцевих трендів із західноєвропейськими та східними. 6. *Систему вишколу у війську*, котра в силу транскультурної якщо не сказати космополітичної специфіки воєнної справи доби, як і мода, поєднувала у собі західні та східні тенденції. 7. *Сприйняття військової фахи та фахівців у старопольському суспільстві*, котре значно відбігало від літературних панегіриків на користь підозрілості та недовіри. 8. *Громадянську та релігійну свідомість вояків, а також їх здатності до утримання порядку та дисципліни*, які прямо залежали від способу утримання тарегулярності виплат війську. 9. *Місце та роль жінок у війську та серед військових*. 10. *Стиль життя та система вартостей вояцької спільноти*, котрі в окреслений період виводилися із рицарської культури. 11. *Систему охорони здоров'я у війську*. 12. *Долю демобілізованих та полонених вояків*, котра великою мірою залежала від походження та матеріального становища вояків. 13. *Сприйняття небезпеки та ставлення до смерті* серед військових, котра детермінувалася панівними колективними стереотипами та звичками свідомості барокової доби.

У роботі відчувається вплив французької «історії ментальностей»: автора цікавить не лише класичні прояви воєнної культури «люду рицарського», (як то їжа, одяга, зброя тощо) але і мотиваційні чинники, способи сприйняття війська у річпосполитському суспільстві, так би мовити, «медійний» образ збройного люду. Автор виразно тяжіє до тотальної деконструкції героїчного образу «польського рицаря» як захисника вітчизни та свободи і, треба віддати йому належне, робить це переконливо, ґрунтуючись на широкій джерельній базі. Проте складається враження іншої крайності – іноді автор пропонує нам буквально макабричну візію вояцького існування, де переважали злидні, злочини і хвороби і завершує свою роботу воістину апокаліптичною картиною битового поля, вщент заповненого стосами побитих і непохованих вояцьких тіл, які *ad situ* пожирають незліченні зграї вовків та круків. Щоправда ця візія жодною мірою не є фантазією автора. Свідком такому інфернальному видовищу (яке мало місце після битви під Полонкою (1660)) був німецький найманець на польській службі Ієронім Хольштейн, котрий потім описав його у мемуарах. Я далекий від того аби закидати автору свідоме приниження воєнного минулого польського народу, і нищення традицій Війська Польського, як це роблять деякі його польські колеги. Адаже за кожним судженням Тадеуша Срогоша стоїть багатий джерельний матеріал і солідна фахова аргументація. Проте дозволю собі зауважити що збройне насильство було невід'ємною частиною шляхетського повсякдення в ранньомодерну добу, а війна – горизонтом мислення носіїв рицарської культури, котра повною мірою зберігала свою актуальність в Речі Посполитій XVII ст. Тому явища та події які із кабінету сучасного вченого видаються катастрофами, злочинами чи трагедіями, для комбатанта ранньомодерних часів були рутинними та буденними, а мілітарна ціль виправдовувала антигуманні засоби її досягнення. Таким чином цілком зрозумілі з точки зору сучасних загальнолюдських цінностей моралізаторські інтерпретації ранньомодерної воєнної історії загрожують досліднику впадінням у ересь анахронізму.

Праця є якісним історіографічним проривом у воєнній історії Центрально-Східної Європи і авторитетним словом компетентного дослідника. Окремої похвали заслуговує простий, ясний, дотепний та лаконічний авторський стиль письма. Робота Тадеуша Срогоша (який, до речі, є почесним закордонним членом Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України) мусить стати обов'язковим читанням для всіх українських фахівців, котрі працюють із воєнно-політичною проблематикою Речі Посполитої та прилеглих держав. А до згаданої проблематики, нагадаю, входять такі популярні в українській історіографії теми як Смути в Московському царстві, козаччина, Хмельниччина, козацькі війни другої половини XVII ст.

Гуцул В. М. (Ужгород)